

УДК 141.144: 291.2:111.32

Р. А. Горбань
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри історії мистецтва та гуманітарних дисциплін
Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв

ПЕРСОНАЛІСТИЧНА ТРИНІТОЛОГІЯ ЧЕСЛАВА СТАНІСЛАВА БАРТНІКА

Тринітологія є християнським ученням про Бога, в основі якого лежить догма про єдність природи і троїчність Осіб Божих. Як зазначає український релігієзнавець О.М. Шепетяк, тринітологічна проблематика в силу своєї складності не надто часто порушується в богословських творах, якщо й порушується, то з осторогою щодо будь-яких переосмислень [3, с. 123]. Сучасний польський теолог і філософ-персоналіст, послідовник та однодумець папи Івана Павла II Чеслав Станіслав Бартнік у богословських і філософських працях протягом кількох десятиліть розробляє зазначену тематику з позиції персоналізму, виходячи із завдання переорієнтації католицької теології на створення філософії цілісної людини, задекларованого на II Ватиканському Соборі.

Незважаючи на майже 80-літню діяльність польського мислителя на теренах філософії й богослов'я, що справила вагомий вплив на формування нових обрисів католицької теології, ім'я Ч.С. Бартніка є маловідомим в Україні. Його науковий доробок, який становить 59 томів, залишається поза увагою вітчизняних перекладачів і дослідників. Виняток становлять дві монографії: наша [2] і фрагменти ще не надрукованої роботи П.Р. Василюва [1].

Наша стаття спрямована не лише на введення постації Ч.С. Бартніка в наукове коло українських богословських і релігієзнавчих досліджень, а й має на меті висвітлити особливості персоналістичної інтерпретації католицьким теологом тринітології.

Тринітологія є християнським ученням, яке висвітлює питання істоти й дійсності Бога. Тринітологія, як зазначено раніше, ґрунтується на догмі про єдність природи і троїчність Осіб Божих, що була сформульована в межах Першого Нікейського (325) та Першого Константинопольського (381) Вселенських Соборів. Роздуми людства над питанням про істоту Бога та його дійсність починались, як доводить сучасний католицький богослов М. Русецький, від загальних уявлень, пов'язаних із теїзацією окремих явищ природи, і появи політеїзму в первісних релігіях до створення концепції монотеїзму, яка була найбільш розвинена й утверджена в іудейському середовищі [17, с. 22–25].

У двотомному теологічному трактаті «Католицька догматика» (1999–2003) Ч.С. Бартнік висловлює думку, що найважливішими в іудейському монотеїзмі варто вважати твердження, які вказують на особове буття Бога й наголошують на аспекті його існування (на кшталт «Я той, хто є», «Я є») чи персональної присутності Бога в історії Ізраїлю. Теолог зазначає, що в Старому Завіті вчення про Бога чимраз більше набуває особових рис. Ягве виявляє себе як «Хтось» чи «Я», причому ці формулювання виражають не лише дослівне лінгвістичне значення, а й вказують на особове єство Божества. Бог Ізраїлю має власне єство і власне «Я», він є Особою, оскільки відзначається безмежною дійсністю буття суб'єкта самого в собі з відповідним ставленням до світу та належними зв'язками з ним. Ч.С. Бартнік указує на те, що іудейський Бог має всі структурні сфери особи: пізнання, волі, прагнення та дії. Ягве все розумно влаштував, розподілив, визначив, окреслив, має власний задум щодо світу й усього буття. Визначальною його рисою виявляється любов, передусім любов до людини, адже вся Божа Особа спрямована на людство, присутня в ньому та знаходить у ньому свою реалізацію, творячи спільноту любові з усім людством і кожною людиною зокрема. Ягве присутній на кожному етапі життя людини: під час народження, у житті, екзистенції, бутті, історії. Він знає людину

до найпотаємніших її глибин, веде її, опікується її життям. Спочатку підкреслюється дія і присутність Бога Ізраїлю в спільноті осіб, але згодом усе більшого значення надається кожній окремій особі. Між Ягве й людьми існують персональні (особові) взаємозв'язки. Любов між Богом і людиною закладає основу любові між людьми. Головне, що в П'ятикнижжі Мойсея Бог складає з людиною як особа з особою Завіт, який є фундаментом своєрідної угоди, що корелює міжособові боголюдські взаємини [6, с. 66].

Найбільше особових форм Бог набуває в християнському вченні, яке виявило всю повноту його особового буття. Уже богослови Ранняго Середньовіччя, а згодом і вчителі Церкви, зокрема Тома Аквінський, давали метафізичне пояснення старозавітним формулюванням, висвітлюючи істоту Бога як абсолютне самодостатнє існування (*ipsum esse subsistens*), як повноту буття, екзистенції та життя. Вони розглядали Бога як Особу в повному розумінні цього слова, яка є джерелом, змістом і метою всього іншого існування й осіб.

У статті «Особа» у Святій Трійці Ч.С. Бартнік стверджує, що в християнстві, особливо останньої доби, дедалі виразніше звучить прозопоїчна концепція Бога, яка бере початок із факту людської особи та простує шляхом того, що в ній є найбільш абсолютним. На перший план, залишаючи й оминаючи непотрібні антропоморфні аспекти, виходить тематика персональності: особових структур, рис і властивостей, персональної суті й істоти людської та Божої. На думку польського мислителя, за допомогою такого очищення й підкреслення образу людської особи формується образ нествореної, вічної, істинно субзистентної та самодостатньої Особи, яка спричиняє життя й існування інших осіб, відносних і створених. Бог стає тим, Хто остаточно та повністю персоналізує всю дійсність [10, с. 69–70].

У першому томі «Католицької догматики» Ч.С. Бартнік наполягає на тому, що особа – це існування когось і в комусь і хтось, хто існує, здійснюється, реалізує себе за посередництвом і допомогою існування; це також абсолютна тотожність буття із собою, нескінченне самозаглиблення істоти всередину себе, у свою внутрішню глибину, цілісність; а ще це містерія єства, повна наповненість змістом суб'єкта. Польський теолог зазначає, що в Богові присутня абсолютна суб'єктність буття, тотожність буття з пізнанням, правдою, волею, прагненням, любов'ю, свободою, актом самовираження, дією та вчинками в межах власного єства й у виявах назовні стосовно іншого буття. Особа сама по собі – це хтось первородний, первісний, первобутній, споконвічний. Не під силу цілком визначити її істоту, суть і повноту, можна лише частково її описати. Однак без поняття особи й особових категорій неможливо відтворити правдивий образ чи уявлення про Бога. Неймовірно, на розсуд Ч.С. Бартніка, виявляється поняття неособового Бога, оскільки такий не персоналістичний погляд виходив би за межі метафізичної аналогії щодо твореної суті людини, відтак людину не можна було б уважати створеною за образом і подобою Бога, адже не було б змоги пізнавати Бога, говорити про його любов, спільність і єдність із людською істотою. Бог не міг би бути взірцем і метою людських дій, вчинків, життя. Тому персональність буття й істоти Бога виявляється єдино можливою та правильною. Вона дає змогу розуміти і сприймати Бога, а також стає способом і знаряддям будування теологічного образу Бога як буття абсолютно досконалого, існуючого, з яким людина могла б утворити властиві їй особові

взаємини та зв'язки (relatio) [6, с. 95]. Католицький філософ наполягає на тому, що Бог є особою сутністю, себто кимсь – собою, суб'єктом, а не чимсь – якоюсь формою або ситуацією буття, об'єктом. Відзначається повнотою персоналістичного існування в собі, будучи Три-особовим, Бог виявляється спільнотним особовим буттям. Він має прозопічне (особове) існування, тобто становить особову дійсність, яка реалізує свою особовість. Натомість людина є лише віддаленим Божим віддзеркаленням, знаком, образом, іконою [6, с. 133].

Ключовим твердженням християнської теології є догма про Триособовість Бога, яка виходить із розуміння того, що Бог один у Трьох Особах: Отця, Сина і Святого Духа. Той, хто досліджує питання тринітології, повинен остерігатись профанного погляду щодо її мови, уявлень та образів.

Як засвідчує Ч.С. Бартнік, у усвідомленні тринітарних правд та образів Бога традиційна мовна семантика має бути перетворена «теологічним розумом», оскільки значення і площина тут зовсім інші [6, с. 217]. У сфері тринітології звичайні категорії й поняття можуть суттєво відрізнятись від теологічних. У цій сфері не існує рівнозначності, а панує аналогія й метафоричність, тобто подібність між цілком різними речами. Мова тринітології часто складна, уможлядна та абстрактна. Вона вимагає істотних перетворень у категорії і площини зовсім іншого плану та характеру, потребує семантичних операцій і відповідного пристосування.

Сучасна теологічна герменевтика вважає середньовічну теологію занадто спрощеною та реїстичною, зведеною до приземлених речей, рис і образів. Натомість персоналізм пропонує набагато кращі можливості представлення правди про Триособового Бога, зокрема про містерію Трійці. Основою тринітарної правди з персоналістичного погляду є твердження, що Бог реалізується й існує у трьох Особах, таким себе являє створеному світу та передусім людям, зав'язуючи з ними особові відношення (relatio), приймає до свого особового світу.

Адекватною моделлю представлення Триособового Бога Ч.С. Бартнік вважає модель реляції ества. Один Бог у своїй істоті творить три співвіднесення (relatio), жодне з яких не зливається з іншим, а залишається собою відповідно до Божих Осіб Пресвятої Трійці. Кожне зі згаданих відношень (relatio) виявляється абсолютно досконалим стосовно двох інших. Отець є Реляцією-Основою (засадою), Син – Зворотною Реляцією, яка підтверджує реляцію Отця, відповідаючи на неї, а Святий Дух стає Остаточним Здійсненням і утвердженням реляції Отця-Сина. У запропонованій моделі актуалізуються три абсолютні Ества: Пра-«Я» Отця, яке реалізується в «Я» Сина («Ти»), яке, у свою чергу, знаходить власну реалізацію в «Я» Отця («Ти»), ці обидва «Я» знаходять свою реалізацію в постаті «Я» Святого Духа, яка водночас стає «Я Спільнотним» або ж «Ми Спільноти» Осіб Пресвятої Трійці, причому відносини-зв'язки (relatio) «Ти» стають ідентичними самореалізації «Я» [6, с. 220].

У Пресвятій Трійці не існує Трьох Індивідів, як уявляє дехто. Сучасна прозопологія відкидає ототожнення особи з індивідумом як із якоюсь окремішністю, суб'єктивністю. Особа не заперечує спільного, колективного й об'єктивного буття в значенні існування багатьох буттів, груп, спільнот, навпаки, передбачає своє існування в цілості дійсності різних буттів, в універсумі буття. Особа є собою і стає собою завдяки внутрішній пов'язаності й відношенням (relatio) зі спільністю буття, завдяки універсальному характеру буття. Оскільки особа у своїй істоті та суті має реляційний характер, то вона спрямовується на когось, на іншу особу, подібно відбувається й у Пресвятій Трійці, де одна Особа спрямовується на іншу, і так твориться спільнота Осіб, зв'язаних поміж собою особовими взаєминами (relatio).

Із персоналістичного погляду у Пресвятій Трійці особова субзистенція ототожнюється зі своїм співвіднесенням до іншої особи. У Трійці особа є собою завдяки тому, що виявляється абсолютним співвіднесенням (relatio). Субзистенція «буття для» в послідовності ототожнюється з «буттям до себе», із цілим світом «Я», іншими словами, субзистен-

ція й відношення (relatio) в Божові ідентичні собі. Кожна Божа Особа вступає у відношення (relatio) з обома іншими Особами в їх відмінності від неї. Особа Отця реалізує себе тоді, коли вся є, існує для Особи Сина в Дусі і для Духа. Син здійснює себе, коли весь є для Особи Отця в Дусі і для Духа. Разом Отець і Син існують для Духа, творячи спільноту. Святий Дух реалізує себе, коли стає союзом, спільнотою, зв'язком любові, який пов'язує всіх в одну спільноту, комунію Трьох Осіб. У підсумку Трійця має спільнотний характер у персоналістичному аспекті [10, с. 74].

У статті «Теологічний персоналізм кардинала Кароля Войтили» (1979) Ч.С. Бартнік розглядає особові відносини-зв'язки (relatio) у тринітарній структурі. Він зазначає, що кожна Особа Пресвятої Трійці становить категорію «Я» зі структурою абсолютно для «Ти», тобто для іншого. Усі «Я» становлять у Божові тринітарне «Ми», будучи субструктурою стосовно абсолютного «Ви». При цьому кожна з Осіб абсолютно єдина у своїй суті. «Ми» не перетворюється тут у якесь спільне Ество, індивідуалізоване на засадах Комунії, воно будується на основі реальної іншої Особи – тринітарного «Ти» й «Ви». На переконання католицького філософа, звичайне редукування Трійці до спільного загального «Ми» було б суб'єктивізацією Трійці та спрощенням категорії спільноти, де б губилося справжнє, цілісне «Ми», а виникало б якесь абстрактне «ми». «Ми» – це спільнотна особа в Трійці, а «Ви» – структуральне підтвердження й підкреслення. Також варто розуміти, що немає якихось двох різних Трійць: суб'єктивної й об'єктивної, оскільки між «Я» і «Ти», з одного боку, та «Ми» і «Ви» – з іншого, немає реального протиставлення. Тринітарна діалектика відзначається особливою містерією, де особа переходить у стан спільноти, а спільнота немовби «повертається» у своїх особових буттях у кожному особу, чим твориться реальна особова окремішність трьох «Я» [11, с. 54].

Розглядаючи особу як есхатос культури у філософсько-теологічному трактаті «Культура і світ особи» (1999), Ч.С. Бартнік наголошує на тому, що особа у своїй істоті спрямована на іншу особу, спільноту осіб, насамперед на Особи Божі. У питомому й абсолютному значенні особа присутня тільки в Бозі, де кожна з Божих Осіб є даруванням себе іншій Особі, подібно як і всі Особи Пресвятої Трійці перебувають в абсолютній комунії – повній єдності та єднанні. Цілість стану і процесу, які мають місце в Божих Особах, можна назвати, на думку польського мислителя, «Тринітарна Персонація», тобто найвищим, абсолютним станом Особового Буття [8, с. 67]. Бог – це єдність Істоти, яка сформована й творить єдність Трьох Осіб: Отця, Сина і Духа. Причому Особи Пресвятої Трійці становлять найвищу розумну підставу, обґрунтування людської особи.

Можна говорити про метафізичну істоту Трійці, як це має місце під час глумачення метафізичної істоти Бога, яка виявляється на фундаменті реального існування в здійсненні Особи за допомогою іншої Особи й у стосунках із нею. Тринітологія Августина й Томи Аквінського трактувала Бога в категорії одного суб'єкта, де кожна Особа реалізує сама себе і є самодостатньою, що, власне, й зумовило ідею одного суб'єкта. Ч.С. Бартнік пропонує доповнити ці основні теологічні твердження персоналістичним підходом, зокрема згаданою системою особових відношень (relatio) у Пресвятій Трійці, де кожна Особа є повним даруванням себе Іншій Особі та за посередництвом Іншої Особи. Так, у структурі тринітарних відношень (relatio) формується площина міжперсонального самодарування, створення комунічної спільноти. Трійця – це реалізація себе Богом у Трьох Особах. Даруючи себе іншій Особі, жодна з них не перестає бути собою, а, навпаки, утверджує себе, ще більше стає собою, Особою. Бог Отець перетворюється на Особу завдяки даруванню свого Божества, оскільки через акт дарування у своєму естві стає дійсністю, кимось, хто існує для інших Осіб. Він існує, «народжуючи» та «вдмухуючи» життя в усе, даючи життя й існування іншим Особам. Бог Отець одночасно набуває свою персональність у Сині, який приймає Буття Боже й віддячує взаємністю, вступаючи у відносини-зв'яз-

ки (relatio) з Отцем, чим реалізує Буття Боже. Завдяки акту дарування та відповіді на нього через механізм відношень (relatio) Бог Отець стає Отцем з особовими рисами, а Син стає Особою. Бог також уособлюється в Дусі, який є результатом відносин-зв'язків (relatio) і єднання та комунії Осіб, й існує в спосіб цього єднання як Особа (особове буття Боже). Ці взаємовідношення (relatio), за висловом Ч.С. Бартніка, «створять природу Бога» [10, с. 77] і мають прозопоічний характер, включаючи в себе закорінену нескінчену Суб'єктивність і цілий особовий світ. Вони відзначаються характерними особовими властивостями: особа пізнає себе, свою сутність і сутність інших Осіб, відчуває та бачить їхню красу і глибину, любить і захоплюється ними, творить себе та їх, прагне встановити зв'язок і єдність із ними, співдіє. Особа для Особи в Пресвятій Трійці кожна по-своєму невичерпна в глибині свого ества та завжди знаходиться в дії, єдності й творенні особових відношень (relatio).

Усе згадане шляхом зворотного руху взаємно співвідноситься й реалізує кожен Особу, тому кожна Особа Трійці є собою завдяки іншим Особам. Відтак метафізичною істотою Трійці є екзистенціальна спрямованість на іншу Особу. Тут присутня глибока діалектика передусім тому, що самореалізація Особи в Трійці ототожнюється із взаємним, безкорисливим самодаруванням. Дарування себе іншій Особі створює можливість самореалізації, здійснення свого «Я». При цьому жодна з Осіб не потребує доповнення з боку іншої, бо кожна окремо є цілковитим Богом, повнотою Божества. Син і Дух нічим не завдячують Отцю, кожен із них по-своєму творить істинність Отця.

Польський теолог пояснює, що Особи в Бозі не мають характеру чи рис довільності, а окреслені абсолютною конкретикою й водночас творять абсолютну творчу свободу. Бог у собі завжди є всім, тому кожна тринітарна Особа керується власним «Я» і жодне «Ти» чи «Він» не змушує до небажаної дії, не порушує свободи Інших Осіб. За цим принципом Божі Особи творять особу людську, надаючи їй за власним взірцем конкретності, субієктивності, самодостатності, нескінченності, надихають її свободою і творчістю, не жадаючи від людини нічого та ні до чого не примушуючи. Законом й укладом творіння керують любов і свобода, які відвічно є основою існування, життя, здійснення та завжди реалізують себе самих, постають як своєрідний стан сформованості, непохитності й водночас як постійний Акт, Дія.

У статті «Віра і теологія в персоналістичному розумінні» (1982) Ч.С. Бартнік зауважує, що в особовий спосіб відбувається і зв'язок (relatio) Бога зі Світом, тому дійсність постає як персональне буття Бога, де панують взаємний зв'язок, комунія, особова цілість і єдність [14, с. 46].

Із позиції персоналізму в сучасній тринітології виділяють два головні елементи, які визначають істоту Особи: реальне існування й суб'єктивне «я». Особи Трійці такі як реальні, як сам Бог, оскільки і творять його як триєдину сутність. Стосовно питання існування, то йдеться не лише про звичайне ствердження буття Бога як такого, а про значно глибшу площину – динаміку існування Трійці в повноті цього значення. У Бозі існування є чимось реально тотожним істоті Осіб Божих. У Богові існування є його сутністю, а «сутність полягає в існуванні в буквальному значенні» [6, с. 226]. Між існуванням в аспекті природи Бога та існуванням в аспекті Осіб Божих існує тільки умовна різниця, хоча й важлива. Між природою Бога та його існуванням існує умовна різниця, подібно як між кожною Особою Трійці зокрема та існуванням Трійці. Натомість реальна різниця існує тільки між особовими існуваннями, подібно як між відношеннями (relatio) в Бозі (Трійці).

Існування тісно пов'язане з природою Бога, тобто його істотою. Воно творить природу людини само по собі. Бог є існуванням так, як він себе об'явив у Старому Завіті іудеям. Існує реальна ідентичність між Особами Трійці (всіма разом і кожною зокрема) й Істотою Бога, тобто існує реальна тотожність Істоти Бога з Отцем, Сином і Святим Духом. Їх не потрібно вважати трьома учасниками якоїсь абстрактної «природи», подібно до людських осіб, які всі беруть

участь в одній природі людини. У Богові кожна з Осіб у своїй повноті має одну й ту саму природу, власну природу. Природа не є тим, що дає ім Божество, буття Богом, вони всі Троє творять природу Бога.

Існування Боже досягає своє реальне вкорінення суб'єкта в Особах, творячи «персональне існування» чи особове існування, тобто існування в Особах. Ч.С. Бартнік переконаний, що подібно до побутуючих тверджень про першість Осіб варто також стверджувати першість персонального існування. Найкраще це відображає Особа Отця, яку можна вважати Початком, Джерелом Божества. Першість персональності буття Бога становить першість існування, тобто вони тісно пов'язані, й існування Бога – це передусім особове існування, саме його потрібно ставити на перше місце під час розгляду питання Бога. Існування ототожнюється з Особою, оскільки саме Особа реалізує існування і здійснює саму себе на основі існування, зокрема відносин-зв'язків (relatio) для когось, із кимось чи разом із кимось. Тому Бог становить тринітарне особове існування, тобто буття особи, існування особи й в особі та екзистенціальний стан буття як особи (Esse Personale, Existere Personae et in Persona, Existentia ut Persona). Польський теолог пише: «Існування Боже (Esse Divinum) має іпостась не лише як Esse Naturae, але передусім як Esse Personae, тобто як Особове Існування, Особотворче (Einaī prosopopietikon, Esse Personalia)» [6, с. 227–228]. Особа в Трійці має характер персонального існування у формі неповторного відношення (relatio) до двох інших Осіб, Реляцій, Існування.

Ч.С. Бартнік пояснює, що одне й те саме існування в Трійці закладається в безпочатковий спосіб в Отці, якого в теології прийнято називати «Початок без початку» або ж так, як у Старому Завіті, – «Той, Хто Є». Предвічне «народжування» Сина постає як «давання» йому Синівського Існування, а Святий Дух стає наслідком, уособленням, формою і постаттю комуніальної реалізації Існування Осіб Отця й Сина. Природа Божого буття ідентична кожній Особі, одночасно має реляційний характер і властива собі самій в особовій площині [10, с. 342].

Польський мислитель зауважує, що три «Я» в Богові – це не лише три способи одного й того самого існування, а й три реальні існування. Як кожна з трьох Божих Осіб, так і всі разом творять одне й те саме існування, але в площині відношень (relatio) представляють три окремі особові існування, тобто кожна з Осіб одночасно є власним особовим існуванням. Усе зазначене має не умоглядний, теоретичний, а дійсний, реальний характер. Тринітарне Існування Бога – це три Особові Реальності. На думку Ч.С. Бартніка, якби кожна з Божих Осіб не мала власного особового існування, співвіднесеного зі своїм «Я», то це була б не реальна, а есенціальна чи скриптуралістична, лінгвістична тринітологія. Існування в Трійці тісно пов'язане з особовим «Я» кожної тринітарної Особи. Існування стає аксіальним пунктом, де перетинаються потрійність (три Особи Божі) й одинність (один, єдиний Бог). Тому існування, зазначене людським «є», – це не просто ствердження реальності буття тринітарного Бога, а вираження нескінченності дійсності Бога як глибинної екзистенції, більше того, самої Екзистенції [10, с. 75]. На думку філософа, існування не потрібно зводити до звичайного есенціального факту, адже воно реально тотожне Істоті Бога й Особам Божим, позаяк у Богові існування є його сутністю, а сутність Бога полягає в існуванні. Відтак існування варто трактувати як сутність Божої природи. Отже, існування властиве Богові, належить йому на підставі природи його буття, воно зумовлене повнотою й абсолютністю Божого буття.

Персональне існування становить первинний синтез ества і субстанції. Прийняття такої концепції дає змогу уникнути прозопоічного суб'єктивізму й екзистенціального релізізму. Пресвята Трійця має характер існування ества, тобто об'єктивно-суб'єктивний характер не завдяки звичайному зіставленню двох згаданих сфер, а з огляду на їх внутрішнє проникнення, яке дає змогу говорити про особи в Бозі, оскільки творить Особи.

У «Персоналістичному нарисі католицької теології» (1993) Ч.С. Бартнік вказує, що, згідно з християнською традицією, термін «особа» у вузькому значенні стосується лише Бога, радше Трійці, де Особа має абсолютно досконалий характер, існує завдяки самій собі та без обмежень з боку істоти [9, с. 104]. Стосовно людини згаданий термін можна використовувати тільки в значенні далекої аналогії, еталоном завжди залишатиметься Особа Божа, яка є «особою» в абсолютному значенні, тим часом у людині вона має тільки віддзеркалення як зародок для переходу в стан «особи» в повному значенні [10, с. 69]. Натомість багато теологів вимагають вилучити з ужитку тринітології термін «особа», мотивуючи змінами його семантики, зумовленими розвитком сучасної психології й соціології, та зведення до занадто приземленого стану чи навіть до антропоморфності Бога. Як, наприклад, це робить відомий кальвіністський теолог К. Барт, замінивши поняття «особа» на поняття «модус», тобто спосіб буття Бога. Ч.С. Бартнік наполягає на тому, щоб залишити цей термін і поєднати згадані позиції, доповнюючи їх і беручи до уваги персоналістичну систему. Тим часом одна з дослідниць персоналізму, Г.А. Юлдашева, відзначає, що вчення про три Особи в Бозі, яке становить складну діалектику трипостасної єдності Бога як Особи, стало основою персоналістичного утвердження категорії й поняття «особи» як найвищої цінності та буття [4, EP].

Бог є буттям завдяки персональності, стверджує Ч.С. Бартнік у статті «Розуміння реальності в персоналізмі» (1989). На його думку, безособовий Бог був би внутрішньою суперечністю, незрозумілою й абсурдною антидійсністю. У Бозі існує єдність об'єктна та суб'єктна, але об'єкт (природа й істота) ототожнюється в потрійний спосіб із еством кожної Божої Особи, при цьому об'єктність не перейшла в стан суб'єктності, а суб'єктність – у стан об'єктності. Таке можливо завдяки Богу в трьох особах, у ньому першість належить особовому існуванню, яке не нівелює особової істоти Бога. Відбувається самоперсонація на основі тотожності існування та істоти [12, с. 9].

Персональний Бог, що існує в Особах, є первинною основою і джерелом персонації (отримання особового існування) всього буття, зокрема людини. Бог дає свою особову властивість і буття похідним від нього особовим буттям, даруючи особове існування не лише як Бог Творець, а й як Особовий Бог. У цей спосіб завдяки персоналізації він позбавляє суперечності будь-яке буття. Те, що неперсональне у своїй суті, не може розрізнятися у категоріях буття й небуття. Усе, що створюється, отримує своє наповнення Творцем, стаючи реальністю у співвіднесенні до Особи, яка його створила, тому «Абсолютне та похідне від нього буття зумовлені категорією персональності» [12, с. 10]. Бог власне і є особовим буттям, інакше неможливим було б існування створеної особи, позаяк людина, будучи особовим буттям і водночас будучи твором безособового Бога, була б досконалішим за свого Творця буттям. Із цього приводу польський дослідник К. Гуждж зауважує, що безособовий Бог не міг би бути для людини метою особової реалізації, взірцем, до якого варто прямувати у власному здійсненні [15, с. 209].

Ч.С. Бартнік відмічає, що якби Бог був одноособовий, то це також суперечило б абсолютності й досконалості його буття, оскільки виявляло б його як самотнього індивіда, в якому немає повноти особового буття, що її створює зв'язок (relatio) з іншою особою. Адже сутність особи є її співвіднесення (relatio) до іншої особи, що дає змогу розвиватися і реалізувати своє особове буття. На цій підставі основою Бога є тріадна особовість, яка переходить у площину тісної, глибокої Особової Спільноти. Тому істота Бога є спільнотою Осіб, де кожна з Осіб існує на основі й «в» інших Особах, завдяки їм і для них. Кожна з тринітарних Осіб є собою на підставі інших Осіб, при цьому «три» означає не тільки число, а спосіб існування. Бог один у трьох Особах тому, що він являє собою «єдність особової комунії» [9, с. 108]. Особа – це не якесь окреме буття, а тринітарні

особові відношення (relatio). Конкретне існування, Боже й людське, осягає свою мету, гідність і сенс в іншій особі, у спільноті осіб. Тому Бог у християнстві становить єдність спільноти осіб. Він у своїй сутності має спільнотний характер, причому спільноти осіб. Особа існує для інших осіб і стає сенсом двох інших, у цей спосіб Пресвята Трійця постає як Хтось, найвища істота та найвище існування.

Як зазначає польський теолог Е. Озоровський, Ч.С. Бартнік не творить якоїсь нової концепції особи в Трійці, а лише систематизує, доповнює та вдосконалює її розуміння, спираючись на попередні концепції і твердження [16, с. 360]. Трійця й надалі залишається найбільш таємничим, до кінця не зрозумілим Буттям Бога, поряд із безліччю спроб дослідити й описати його. У своїх філософсько-теологічних працях Ч.С. Бартнік однозначно стверджує тезу про те, що Бога неможливо зрозуміти без категорії «особи». Попри приземленість терміна «особа», без його посередництва неможливо інакше уявити тринітарну сутність Бога. Для того щоб цей термін використовувався правильно, польський теолог пропонує застосовувати персоналістичний підхід і прозопічні категорії, які, власне, дають змогу максимально зберегти семантику поняття «особи» стосовно Трійці. Хоча Біблія не послуговується зазначеним терміном, але чимало теологів Ранняго Середньовіччя й учителів Церкви вживали його як найбільш адекватної ідеї Бога. Ч.С. Бартнік уважає, якщо в поняття «особа» вкладати відповідний зміст, то можна робити поступальні кроки у відкритті таємниці тринітарного Бога.

Таємниця Трійці стає виразним запереченням індивідуалістичного персоналізму, вказує на реляційний характер особи та кидає світло на дійсність створених осіб, передусім людських, виявляючи цим їхню сутність. Аспект співвіднесення, який міститься в бутті Осіб Божих, варто зарахувати до категорії людських осіб, які створені за взірцем Божих і мають ту саму структуру особового буття. У світлі Божих Осіб і тринітарних відношень між ними можна побачити правду про людину, її особову сутність і мету. У Трійці виявляється і спільнотна сутність особи, адже Божі Особи, становлячи абсолютну спільноту, стають основою та джерелом людського спільнотного буття. На це вказує навіть створення людини чоловіком і жінкою як спільноти буття.

Християнське розуміння і тлумачення людських дій і вчинків указує на можливість особової реалізації людини посередництвом єднання з Божими Особами й тільки в такий спосіб. Особа здійснює себе через релігійно-моральні вчинки в Особі Христа. Як зауважує Ч.С. Бартнік, тільки в найвищій і найдосконалішій Особі можна осягнути власну повноту і звершення [7, с. 192]. Християнин постає перед обличчям здійснення себе в абсолютний, повний і трансцендентний спосіб у правді, любові та свободі. За словами польського мислителя: «Communio personarum дає наслідок у постаті *communio sanctorum*» [13, с. 476]. Усе це здійснюється на шляху реалізації себе за допомогою дії, а конкретно – вчинків.

У праці «Персоналістичне християнство» (2003) Ч.С. Бартнік указує на те, що персоналістична концепція Трійці відкриває повноту правди терміна «особа», стверджуючи, що основу поняття «особа» творять субсистенція та відношення (relatio), які взаємно доповнюються і співіснують, будучи тісно пов'язаними. Звідси особа постає як буття в собі й буття для іншого, тобто реляційне буття. У Божові вони існують відвічно, так що кожна Особа окремо не може існувати без інших. Таке розуміння особи та застосування його до Бога сприяє відкриттю правди про те, що Бог існує як Спільнота Осіб і становить єдність потрійності. Єдність Осіб Божих створює повноту і глибину Божества [5, с. 201]. Отже, в інтерпретації Ч.С. Бартніка тринітологія набуває рис не іманентності, а трансцендентності. Дійсність світу постає перед величчю Бога, єдиного в Трьох Особах, а незбагненна містерія Трійці стає остаточною мірою й категорією дійсності, людини та світу, де все зростає до міри величчя й досконалості триособового Бога. Тому в остаточному

підсумку триособове буття Бога стає підставою будь-якого персоналістичного змісту, ідей і структур.

У «Персоналістичному християнстві» Ч.С. Бартнік описує роль, яку відіграє кожна Особа Бога в структурі тринітарних відношень. Бог Отець постає як Творець і Початок усього, надаючи зміст і буття кожному створінню. Він зав'язує міжперсональні відношення з людиною та веде її в екзистенції. В Особі Сина твориться нова дійсність людини. У його втіленні відбулось тісне, органічне поєднання людської та Божої природи як особове об'єднання двох центрів в одній особі зі збереженням істотної різниці між ними. У ньому започатковується і здійснюється реалізація людської особи до рівня Божества. Найбільш суб'єктивний і внутрішній характер єдності відбувається в Особі Святого Духа. Йому належить функція творення й наділення кожної людської особи необхідними силами та здібностями. Він стає Духом кожної людської особи. У співпраці з ним відбувається налагодження зв'язку й тісної єдності з Богом [5, с. 202]. У такий спосіб уся Трійця, становлячи основу особового ества людини, наповнює її екзистенцію та веде в процесі особового здійснення відповідно до Божого Буття. З погляду персоналістичної теології людська особа знаходить найближчий шлях своєї реалізації на взірці Трійці за посередництвом і через Особу Христа. У ньому й через нього, через його Особу людина приходить до спільнотного життя Трійці та може брати участь у житті Трійці як особовій спільноті любові і єдності. Польський мислитель зазначає, що відкритість людської особи на Бога не має якогось індивідуального, відокремленого характеру, а формується в містерійну спільноту осіб, у якій народжується та здобуває реалізацію свого буття, але повноту свого особового буття осягне тільки в Особах Божих [14, с. 47].

Отже, згідно з персоналістичною інтерпретацією Ч.С. Бартніка, догма про Триособовість Бога є основою в християнському вченні, оскільки відкриває не лише правду про Бога, а й сутнісну правду про людину, поглиблюючи розуміння самого поняття «особа» та розширюючи його зміст і семантику. Польський мислитель наполягає на тому, що тринітарну догму варто розглядати у світлі системного персоналізму, рішуче відкидаючи індивідуалістичний і натуралістичний підходи, які створюють приземлений чи антропоморфний образ Осіб Божих. На переконання католицького богослова, особи Пресвятої Трійці передусім утворюють істоту Бога, і лише в другу чергу Бог є Триособовим, адже природа Бога не вичерпується лише містерією Божих Осіб, у ньому присутні ще безліч інших істотних сфер і площин. Тринітарні особи становлять сенс і зміст існування й істоти Бога, його основу та суть, завдяки їм і з огляду на відношення (*relatio*), які відбуваються між ними, Бог у християнстві постає як Подія, Дія, Акт у фокусі любові і свободи. Попри обтяженість новими значеннями зі сфери психології й соціології терміна «особа», відтак утруднення розуміння поняття «особа» в сучасному богослов'ї, Ч.С. Бартнік не тільки не відмовляється від цього терміна, а бачить у самому понятті невичерпаний потенціал на шляху розкриття таємниці тринітарного християнського Бога. Цілком очевидно, що аналіз нових підходів, які впливають на розвиток сучасної теології, не може залишити поза увагою персоналістичну інтерпретацію тринітології, здійснену польським мислителем, тому філософсько-теологічна спадщина Ч.С. Бартніка має безумовний потенціал для подальшого дослідження як у ділянці богослов'я, так і в галузі релігієзнавства, зокрема, на українських наукових теренах.

Література

1. Василів П.Р. Любов у Христі. Персоналістична інтерпретація благодаті в універсальному персоналізмі та в догматичному богослов'ї Чеслава Станіслава Бартніка / П.Р. Василів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://evangelizacija.io.ua/s2439685/bogoslovski_pidstavi_pochitannya_moshchey_svyatih_yak_providnikiv_bojoe_blagodat_i.

2. Горбань Р.А. Реалістичний універсальний персоналізм Чеслава Станіслава Бартніка: [монографія] / Р.А. Горбань. – К.: Білий Тигр, 2016. – 484 с.

3. Шепетяк О.М. Тринітарне богослов'я Карла Барта і Карла Ранера / О.М. Шепетяк // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія. Соціологія. Політологія». – Вип. 24 (2). – Дніпропетровськ: Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, 2014. – Т. 22. – № 9. – С. 118–124.

4. Юлдашева Г.А. К проблеме понимания и интерпретации исторического процесса как фактора самоопределения личности / Г.А. Юлдашева // Credo New. – 2000. – № 5. – С. 69–84. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/198/52/>.

5. Bartnik Cz.St. Chrzescijaństwo personalistyczne / Cz.St. Bartnik. – Lublin: Standruk, 2003. – 455 s.

6. Bartnik Cz.St. Dogmatyka katolicka / Cz.St. Bartnik. – Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 1999. – Т. 1. – 1999. – 861 s.

7. Bartnik Cz.St. Dotknąć Boga Żywego: różne szkice teologiczne / Cz.St. Bartnik. – Lublin: Standruk, 2004. – 450 s.

8. Bartnik Cz.St. Kultura i świat osoby / Cz.St. Bartnik. – Lublin: Standruk, 1999. – 566 s.

9. Bartnik Cz.St. Personalistyczny zarys teologii katolickiej / Cz.St. Bartnik // Roczniki Teologiczne. – 1993. – № 40. – Z. 2. – S. 103–114.

10. Bartnik Cz.St. Personalizm / Cz.St. Bartnik. – Wyd. 2 popr. i poszerz. – Warszawa: O. K., 2000. – 530 s.

11. Bartnik Cz.St. Personalizm teologiczny według kardynała Karola Wojtyły / Cz.St. Bartnik // Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. – 1979. – № 22. – Nr. 1–3. – S. 51–60.

12. Bartnik Cz.St. Rozumienie rzeczywistości w personalizmie / Cz.St. Bartnik // Roczniki Teologiczno-kanoniczne. – 1989. – № 36. – S. 5–21.

13. Bartnik Cz.St. Teologia społeczno-polityczna / Cz.St. Bartnik. – Lublin: Agencja Wschodnia, 1998. – 543 s.

14. Bartnik Cz.St. Wiara a teologia w ujęciu personalistycznym / Cz.St. Bartnik // Przegląd Powszechny. – 1982. – № 1/2. – S. 37–48.

15. Góźdzk. Chrystologia "spełnienia osobowego" / K. Góźdzk // Historia i Logos. Cz. S. Bartnikowi na 60-lecie / pod. red. K. Macheta, K. Góźdzk, M. Kowalczyk. – Lublin: Standruk, 1991. – S. 208–215.

16. Ozorowski E. Wokół problemu osoby / E. Ozorowski. Wokół problemu osoby // Studia Teologiczne Białystoku, Drohiczyzna, Łomży. – 2003. – № 21. – S. 357–362.

17. Rusecki M. Istota i geneza religii / M. Rusecki. – Warszawa: Verbinum, 1989. – 268 s.

Анотація

Горбань Р. А. Персоналістична тринітологія Чеслава Станіслава Бартніка. – Стаття.

У статті розглядаються особливості інтерпретації польським філософом-персоналістом і католицьким теологом Ч.С. Бартніком тринітології – християнського вчення, в основі якого лежить догма про єдність природи і троїчність Осіб Божих. Незважаючи на те що сучасні теологи вимагають виділити з ужитку тринітології термін «особа», мотивуючи змінами його семантики, зумовленими розвитком психології й соціології, польський богослов наполягає на тому, щоб залишити цей термін, доповнивши сучасне розуміння поняття «особа» персоналістичним системним підходом, оскільки вбачає в ньому невичерпаний потенціал на шляху розкриття таємниці тринітарного Бога. При цьому Ч.С. Бартнік не творить якоїсь нової концепції особи в Пресвятій Трійці, а лише систематизує, доповнює та вдосконалює її розуміння. Автор статті з'ясовує, що у своїх філософсько-теологічних працях польський мислитель однозначно стверджує думку про те, що без категорії «особа» неможливо зрозуміти істоту й дійсність Бога, уявити його тринітарну сутність, розкрити глибинний зміст відношень (*relatio*) в контексті спільнотного буття, як Божого, так і людського.

Ключові слова: персоналізм, тринітологія, теологія, особа, особові відношення (*relatio*), прозопоїчне існування.

Аннотация

Горбань Р. А. Персоналистическая тринитология Чеслава Станислава Бартника. – Статья.

В статье рассматриваются особенности интерпретации польским философом-персоналистом и католическим теологом Ч.С. Бартником тринитологии – христианского учения, в основе которого заложена догма о единстве природы и троичности Божеских Лиц. Невзирая на то, что современные теологи требуют исключить из употребления термин «личность», мотивируя изменениями его семантики, обусловленными развитием психологии и социологии, польский богослов настаивает на том, чтобы оставить этот термин, дополнив современное понимание понятия «личность» персоналистическим системным подходом, поскольку видит в нём неисчерпаемый потенциал на пути раскрытия тайны тринитарного Бога. При этом Ч.С. Бартник не создаёт какой-то новой концепции личности в Пресвятой Троице, а только систематизирует, дополняет и усовершенствует её понимание. Автор статьи выясняет, что в своих философско-теологических работах польский мыслитель однозначно утверждает тезис о том, что без категории «личность» невозможно понять бытие Бога, представить его тринитарную сущность, раскрыть глубинный смысл отношений (relatio) в контексте общностного существования, как Божьего, так и человеческого.

Ключевые слова: персонализм, тринитология, теология, личность, личностные отношения (relatio), прозопоическое существование.

Summary

Gorban R. A. Personalistic Trinitology of Czeslaw Stanislaw Bartnik. – Article.

In this article, the author considers interpretation peculiarities of Trinitology, a Christian doctrine based on the dogma of unity of nature and the tri-personality of God, by Czeslaw Stanislaw Bartnik, a Polish philosopher-personalist and Catholic theologian. Regardless of the fact that modern theologians demand that the term personality be fallen into disuse, giving reasons for its semantic change, determined by the development of psychology and sociology, the Polish theologian insists on its further use, expanding modern understanding of the concept of personality by the personalistic systematic approach, as he views it as an inexhaustible potential when revealing the mystery of the Trinity of God. Still, Czeslaw Bartnik does not create a new concept of a personality of the Holy Trinity, but systematizes, expands and improves its understanding. The author of the article finds out that in his works on philosophy and theology the Polish thinker clearly asserts the thesis that without a personality category it is impossible to perceive existence of God, imagine his Trinitarian entity, and provide insight into relationship (relatio) within the context of community existence of both God and a human being.

Key words: Personalism, Trinitology, theology, personality, relations (relatio), prosopoic existence.